

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

ФАКУЛЬТЕТ СХІДНИХ МОВ

Кафедра китайської мови і перекладу

Роль трактату Сунь Цзи «Мистецтво війни» у формуванні військової стратегії Китаю та його вплив на сучасну китайську та світову культуру

Курсовий проєкт

з напрямку підготовки

035.065.01 Мова і література (китайська)

4 курс, МЛКб-1-21-4.0д

Бургомістренко Кирила Анатолійовича

Науковий керівник:

к. філ. н., доцент

Москальов Д.П.

Київ - 2024

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ 1 ЯК ТРАКТАТ “МИСТЕЦТВО ВІЙНИ” СТАВ ЧАСТИНОЮ КИТАЙСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.

1.1 Значення трактату в контексті китайської культурної спадщини	6
1.2 Значення трактату в контексті світової культурної спадщини	16
Висновки до 1 розділу	27

РОЗДІЛ 2 ЯК ІДЕЇ СУНЬ ЦЗИ ВПЛИВАЮТЬ НА СУЧАСНИЙ КИТАЙ У ВІЙСЬКОВІЙ СПРАВІ, ПОЛІТИЦІ.

2.1 Вплив трактату Сунь Цзи “Мистецтво Війни” на сучасну політику Китаю....	30
2.2 Застосування в китайських війнах, дипломатії та державному управлінні	38
Висновки до 2 розділу	43
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	48

Сучасний Китай є однією з найпотужніших держав світу, і його успіхи у військовій справі, політиці та культурі багато в чому пов'язані зі спадщиною давньокитайських мислителів. Одним із найвпливовіших творів, який продовжує впливати на стратегічне мислення китайських лідерів, є трактат Сунь Цзи “Мистецтво війни”. Мета цієї роботи – дослідити, як ідеї Сунь Цзи впливають на сучасний Китай у військовій справі, політиці та культурі.

Трактат “Мистецтво Війни”, автором якого вважається Сунь Цзи - великий генерал та стратег стародавнього Китаю. “Мистецтво Війни”, написане приблизно в період Чуньцю, або ж на початку періоду Чжаньго в VI—V ст. до н.е., має великий вплив на Китайську та світову культуру як давнього світу, так і сучасного.

Ця робота — це не лише військовий, але й філософський трактат, який обговорює стратегічне мислення, управління ресурсами та людські стосунки. Унікальність трактату полягає в тому, що його ідеї виходять далеко за межі сфери війни. Сунь Цзи підкреслює важливість ретельного аналізу ситуації, адаптації до ситуації та пошуку найефективнішого способу досягнення мети з найменшими втратами.

У китайській історії «Мистецтво війни» послужило основою для багатьох стратегічних підходів, які змінили військову справу, політику та дипломатію. У сучасному Китаї цей трактат використовується в багатьох сферах, таких як економіка, бізнес і міжнародні відносини, що свідчить про те, наскільки актуальна ця робота.

Крім того, трактат Сунь Цзи має особливе значення для розуміння історичного контексту розвитку китайської цивілізації. Він відображає світогляд і моральні цінності стародавнього Китаю, зокрема ідеї гармонії, балансу та уникнення надмірного насильства. Його положення тісно пов'язані з конфуціанством і даосизмом — філософськими системами, які формували ментальність китайського суспільства протягом століть. Аналізуючи цю роботу, ми можемо глибше зрозуміти не тільки тогочасну військову практику, але й ширші культурні та політичні аспекти китайської державності.

Трактат став не лише спадщиною для самого Китаю, але й здобув популярність у світовій культурі, надихаючи мислителів, політиків і військових стратегів різних епох.

Актуальність дослідження : Вплив трактату Сунь Цзи «Мистецтво війни» на політику, бізнес, військову справу та культуру визначає його актуальність. Ідеї Сунь Цзи залишаються актуальними в сучасному світі, де стратегічне мислення стало важливим інструментом для досягнення цілей. Це особливо стосується Китаю, який використовує свою культурну спадщину для формування своєї внутрішньої та міжнародної політики.

Дослідження цього трактату є важливим для розуміння коренів китайського світогляду, який поєднує принципи гнучкості, прагматизму і пошук гармонії. Вивчення «Мистецтва війни» є корисним у світлі глобалізації та зростання впливу Китаю на світову політику, економіку та культуру. Це дозволяє краще зрозуміти стратегічні принципи, які лежать в основі багатьох сучасних успіхів Китаю.

Мета дослідження : Зрозуміти вплив трактату Сунь Цзи “Мистецтво Війни” на світову культуру та культуру Китаю. Проаналізувати способи його інтеграції та застосування у політиці та військовій справі світових держав. Оцінити вплив трактату в умовах глобалізації.

Об'єкт дослідження : Трактат “Мистецтво Війни”, як всесвітній посібник з військової справи, який до нині є актуальним в різних сферах суспільної діяльності.

Предмет дослідження : Конкретні прояви впливу трактату “Мистецтво Війни” на культуру Китаю та світу, його інтеграція та застосування в різноманітних сферах.

Фактичний матеріал роботи : Текст трактату «Мистецтво Війни» у перекладі та оригіналі. Наукові статті та дослідження присвячені трактату «Мистецтво Війни» та його вплив на формування військової стратегії Стародавнього Китаю, сучасну китайську та світову культуру.

Наукова новизна роботи : Новизна дослідження полягає у комплексному аналізі трактату Сунь Цзи «*Мистецтво війни*» з урахуванням його впливу на

військову стратегію, культуру та світогляд стародавнього Китаю, а також його сучасного значення. У роботі вперше систематизовано приклади використання ідей Сунь Цзи в сучасній китайській політиці, економіці та дипломатії, що дозволяє глибше зрозуміти роль культурної спадщини в формуванні глобального впливу Китаю.

Практичне значення одержаних результатів : Одержані результати можуть бути застосовані в освітній сфері, міжкультурній комунікації, бізнесі і управлінні, військовій справі. Матеріали дослідження можуть бути включені в курси з історії, культурології, філософії та військової стратегії, що дозволить студентам глибше зрозуміти китайську цивілізацію та її вплив на світову культуру. Принципи стратегічного мислення, розкриті в трактаті, можуть слугувати основою для розробки стратегій управління ресурсами, командної роботи та вирішення конфліктів у сучасних організаціях. Дослідження допоможе краще розуміти китайську культуру, її підхід до дипломатії, переговорів та стратегічного планування, що є особливо актуальним для міжнародного співробітництва. Розуміння основних положень *«Мистецтва війни»* може бути корисним для аналізу сучасних військових стратегій та їхньої історичної основи.

РОЗДІЛ 1. ЯК ТРАКТАТ “МИСТЕЦТВО ВІЙНИ” СТАВ ЧАСТИНОЮ КИТАЙСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.

1.1. ЗНАЧЕННЯ ТРАКТАТУ В КОНТЕКСТІ КИТАЙСЬКОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Трактат "Мистецтво війни" (《孫子兵法》, *Сунь-цзи бінфа*) займає особливе місце в культурній спадщині Китаю, будучи одним із найдавніших і найвпливовіших текстів, що не тільки зберіг свою актуальність протягом тисячоліть, але й став невід'ємною частиною китайського стратегічного мислення. Для розуміння значення трактату в контексті китайської культурної спадщини необхідно детально проаналізувати історичний контекст його створення, процес канонізації тексту та роль коментаторської традиції у формуванні його культурного статусу.

Трактат "Мистецтво війни" було написано в період Чуньцю (春秋, "Весни та Осені", 770-476 рр. до н.е.) або на початку періоду Чжаньго (戰國, "Воюючі держави", 475-221 рр. до н.е.) – епоху політичної фрагментації Китаю, коли численні держави вели постійні війни за гегемонію. Цей період характеризувався не лише військовими конфліктами, але й інтенсивним культурним та інтелектуальним розвитком, що отримав назву "суперництво ста шкіл" (諸子百家) – розквіт різноманітних філософських течій, серед яких конфуціанство, даосизм, легізм, моїзм та інші.

Ван Чжен, дослідник стародавньої китайської військової думки, зазначає: "Епоха Чуньцю-Чжаньго створила унікальні умови для розвитку військового мистецтва. Постійні конфлікти між державами змушували правителів шукати ефективні стратегії перемоги, що спричинило розквіт військової думки. Саме в цьому контексті з'явився трактат Сунь Цзи, що синтезував практичний досвід військових кампаній та філософські концепції того часу"[1, с.45].

Авторство трактату традиційно приписується Сунь Цзи (孫子, VI-V ст. до н.е.), також відомому як Сунь У (孫武), видатному стратегу та військовому теоретику. Відомості про його життя здебільшого легендарні та походять з історичної хроніки "Історичні записки" (史記, *Шіцзі*) Сима Цяня (145-86 рр. до н.е.). Згідно з

цими даними, Сунь Цзи народився в державі Ці (齊) і пізніше служив у державі У (吳) під час правління короля Хелю (闔閭). Історія розповідає, що Сунь Цзи продемонстрував ефективність своїх військових принципів, навчаючи військової дисципліни наложниць правителя.

Чень Пейхуа, професор Пекінського університету, зауважує: "Хоча відомості про життя Сунь Цзи мають напівлегендарний характер, археологічні знахідки підтверджують існування ранніх версій трактату, що датуються періодом пізньої династії Чжоу. Це свідчить про те, що текст не є пізнішою підробкою, як припускали деякі скептики"[2, с.112].

Ключовою археологічною знахідкою, що підтвердила автентичність тексту, стало відкриття в 1972 році в гробниці № 1 в Їнцюешань (銀雀山) поблизу міста Ліньї (臨沂) провінції Шаньдун манускрипту трактату на бамбукових планках, що датується періодом ранньої династії Хань (206 р. до н.е. - 8 р. н.е.). Цей манускрипт містить не лише основний текст трактату, але й додаткові матеріали, що не були відомі раніше, зокрема, розділи "Питання Сунь Цзи" та "Мистецтво війни: головні принципи".

Професор Робін Д.С. Йейтс з Університету Макгілла зазначає: "Знахідка манускрипту в Їнцюешань була революційною для дослідження "Мистецтва війни". Вона не тільки підтвердила давність тексту, але й дозволила краще зрозуміти процес його формування та контекст, в якому він функціонував у період ранньої імперії"[3, с.5].

Класична версія "Мистецтва війни", що дійшла до нас, складається з 13 розділів, кожен з яких присвячений певному аспекту військової стратегії:

1. Стратегічне планування
2. Ведення війни
3. Стратегія наступу
4. Військова диспозиція
5. Стратегічна військова міць
6. Повнота і порожнеча
7. Військове протистояння

8. Дев'ять змін
9. Пересування військ
10. Місцевість
11. Дев'ять типів місцевості
12. Атака вогнем
13. Використання шпигунів

Філософська основа трактату ґрунтується на поєднанні прагматичного підходу до військової справи з елементами даоської філософії та конфуціанської етики. Сунь Цзи наголошує на важливості знання як основи успішної стратегії, використання обману як тактичного прийому, адаптації до обставин, що змінюються, та уникнення прямого конфлікту, якщо це можливо.

У першому розділі трактату Сунь Цзи формулює п'ять фундаментальних факторів, що визначають результат військової кампанії: 道 (дао) – моральний закон, погода, місцевість, командування, доктрина. Ці фактори відображають комплексний підхід автора до військової стратегії, що враховує як матеріальні, так і нематеріальні аспекти.

Як зазначає професор Ральф Д. Сойєр: "Концепція дао в трактаті Сунь Цзи відображає не тільки даоські філософські впливи, але й конфуціанське розуміння гармонії між правителем і підданими. Цей синтез різних філософських традицій зробив трактат універсальним текстом, що резонував з різними школами китайської думки"[4, с.653].

Однією з центральних ідей трактату є концепція перемоги без бою як найвищого прояву стратегічної майстерності: "Найвища майстерність полягає в тому, щоб підкорити супротивника без бою". Ця ідея відображає не лише прагматичний підхід до війни, що мінімізує втрати, але й філософське розуміння війни як продовження політики іншими засобами, що випредило подібні концепції в європейській військовій думці на тисячоліття.

Професор Лі Цзяньхун з Академії військових наук НВАК зауважує: "Концепція перемоги без бою у Сунь Цзи не є пацифістською у сучасному розумінні. Це стратегічний принцип, що передбачає досягнення політичних цілей шляхом

створення таких стратегічних умов, за яких супротивник визнає поразку ще до початку військових дій. Цей підхід вимагає не менше, а більше стратегічної майстерності, ніж перемога в бою"[5, с.23].

Трактат "Мистецтво війни" не відразу отримав статус канонічного тексту в китайській традиції. Початково він функціонував передусім як практичний військовий посібник, і лише з часом його культурне та філософське значення було повністю усвідомлене.

Трансформація "Мистецтва війни" від суто військового тексту до культурного феномену розпочалася в період Хань (206 р. до н.е. - 220 р. н.е.), коли систематизація знань та створення канонів стали важливими елементами культурної політики імперії.

Включення "Мистецтва війни" до переліку "Семи військових канонів" в епоху династії Сун (960-1279) стало важливим етапом канонізації тексту. Ця збірка, укладена за наказом імператора Шеньцзуна (1067 р.), включала, окрім трактату Сунь Цзи, такі тексти як, "Сима Фа", "Шість таємних вчень Тай-гуна" та інші. Включення до цієї збірки офіційно закріпило за "Мистецтвом війни" статус канонічного тексту та визначило його місце в системі традиційної освіти.

Канонізація "Мистецтва війни" в епоху Сун відображала не лише визнання його військової цінності, але й включення стратегічного мислення до ширшого культурного та освітнього контексту. Трактат став не просто військовим посібником, а частиною культурної спадщини, необхідної для розуміння китайської цивілізації.

В системі традиційної китайської освіти "Мистецтво війни" вивчалось як один із основних текстів для підготовки до імператорських іспитів у військовій сфері. Ці іспити, запроваджені в епоху династії Тан (618-907) та розвинуті під час династії Сун, були важливим механізмом відбору державних службовців у військовій сфері.

Лі Сяодун, дослідник історії китайської освіти, зазначає: "Система військових іспитів вимагала від кандидатів не лише практичних навичок, таких як стрільба з лука чи верхова їзда, але й теоретичного розуміння військової стратегії. Трактат

Сунь Цзи був ключовим текстом, який кандидати мали знати напам'ять та вміти інтерпретувати у контексті класичних військових кампаній"[6, с.156].

Важливим аспектом культурної інтеграції "Мистецтва війни" було його сприйняття не лише як військового, але й як філософського та управлінського тексту. Принципи, викладені у трактаті, почали застосовуватися не тільки у військовій сфері, але й у державному управлінні, дипломатії та навіть у повсякденному житті.

Інтеграція військової стратегії до ширшого контексту державного управління відповідала традиційній китайській концепції "вень-у", що передбачала баланс між цивільним (вень) та військовим (у) аспектами управління. Трактат Сунь Цзи став важливим текстом, що допомагав досягти цього балансу.

Коментаторська традиція відіграла ключову роль у формуванні культурного статусу "Мистецтва війни" та його інтеграції до китайської інтелектуальної традиції. Протягом століть численні коментатори не лише пояснювали складні місця тексту, але й адаптували його принципи до нових історичних контекстів, забезпечуючи актуальність трактату в змінюваних умовах.

Одним з найдавніших та найвпливовіших коментарів до "Мистецтва війни" є коментар Цао Цао (155-220), видатного полководця та засновника царства Вей у період Трьох царств. Його коментар, відомий як "Сунь-цзи чжуань", поєднує теоретичне розуміння принципів Сунь Цзи з практичним досвідом військових кампаній. Цао Цао не лише пояснював текст, але й ілюстрував його принципи прикладами з власного військового досвіду, що надавало коментарю особливої цінності.

Професор Юй Тянь, дослідник раннього середньовіччя Китаю, зазначає: "Коментар Цао Цао був революційним кроком у розвитку інтерпретації "Мистецтва війни". Він перетворив абстрактні принципи трактату на конкретні стратегічні рекомендації, що мали практичне застосування в складних політичних умовах епохи Трьох царств"[7, с.78].

У період династії Тан (618-907) з'явилися нові коментарі, серед яких особливе місце займають роботи Лі Цюаня та Ду Му. Коментар Лі Цюаня, відомий як

"Сунь-цзи цзе", зосереджується на тактичних аспектах трактату та їх практичному застосуванні. Коментар Ду Му, "Сунь-цзи цзіньчжу цзіньї", відрізняється філософським підходом, що інтегрує ідеї Сунь Цзи до контексту конфуціанської політичної філософії.

Професор Девід Гредд зауважує: "Коментарі танської епохи відображають різноманітність підходів до інтерпретації "Мистецтва війни". Якщо Лі Цюань фокусувався на практичних аспектах військової стратегії, то Ду Му, як конфуціанський вчений, прагнув інтегрувати військову думку до ширшого контексту державного управління та етики"[8, с.145].

Найбільш систематичний коментар до "Мистецтва війни" був створений у період династії Сун (960-1279) Цао Далінем та іншими вченими за наказом імператора Шеньцзуна. Цей коментар, відомий як "Сунь-цзи шиї", об'єднав досягнення попередньої коментаторської традиції та створив стандартний текст для вивчення в системі імператорських іспитів.

Сунський коментар відображав прагнення імперії систематизувати знання та створити єдиний канон для освіти державних службовців. Включення "Мистецтва війни" до цього канону свідчило про визнання стратегічного мислення як невід'ємної частини державного управління".

У період династії Мін (1368-1644) з'явилися нові підходи до інтерпретації "Мистецтва війни", зокрема, коментар Лю Юня, що інтегрував принципи трактату до неоконфуціанської філософії та державної ідеології. У період династії Цін (1644-1912) коментаторська традиція продовжувала розвиватися, зокрема, у роботах таких вчених як Ван Сіхе та Ян Бінань.

Еволюція коментаторської традиції до "Мистецтва війни" відображає загальну тенденцію китайської інтелектуальної історії: від практичного застосування до філософського осмислення, від військової сфери до інтеграції з цивільним управлінням, від тактичних рекомендацій до стратегічного мислення.

Вплив "Мистецтва війни" на китайську цивілізацію виходить далеко за межі військової сфери. Трактат став важливим елементом культурного коду Китаю,

впливаючи на різні аспекти китайського суспільства, від політичної культури до підприємництва та повсякденного життя.

У сфері політичної культури принципи Сунь Цзи стали фундаментом для розвитку стратегічного мислення китайських правителів та державних діячів. Китайська традиція "стратегії-як-мистецтва" значною мірою базується на концепціях "Мистецтва війни": адаптивність, непрямий підхід, інформаційна перевага, психологічний вплив.

Чен Луї, дослідник китайської політичної культури, зазначає: "Принципи Сунь Цзи, зокрема, концепції знання ситуації та стратегічної гнучкості, стали невід'ємною частиною китайського стратегічного мислення. Вони формували підхід до дипломатії, внутрішньої політики та управління кризами протягом століть"[9, с.237].

У сфері підприємництва та економічної діяльності принципи "Мистецтва війни" також знайшли широке застосування. Традиційні китайські купці та підприємці адаптували стратегічні концепції Сунь Цзи до контексту комерційної конкуренції, створюючи особливу культуру ділової стратегії, що відрізняється від західних підходів.

Китайська ділова культура історично розглядала комерційну конкуренцію як різновид стратегічного протистояння, до якого застосовні принципи Сунь Цзи. Концепції такі як 'перемога без бою', 'вода, що адаптується до форми посудини', 'знання себе і супротивника' стали основою китайського підходу до бізнес-стратегії.

В контексті повсякденного життя та особистісного розвитку "Мистецтво війни" також відіграє важливу роль у китайській культурі. Багато принципів трактату були адаптовані до контексту самовдосконалення, міжособистісних відносин та подолання життєвих труднощів. Афоризми з "Мистецтва війни" стали частиною народної мудрості та використовуються як життєві настанови.

Універсальність принципів Сунь Цзи дозволила їм проникнути у повсякденне життя китайців. 'Знай себе і знай ворога' перетворилося на заклик до самопізнання та розуміння інших; 'війна - це шлях обману' інтерпретується як необхідність

адаптуватися до обставин; 'вода не має постійної форми' стає метафорою гнучкості та адаптивності у житті.

Особливе місце "Мистецтво війни" займає в китайській літературній та художній традиції. Численні літературні твори, історичні романи та драматичні твори містять прямі чи непрямі посилання на принципи Сунь Цзи. Наприклад, класичний роман "Трицарство" Ло Гуаньчжуна, що описує події епохи Трьох царств (220-280), містить численні військові кампанії, стратегії яких безпосередньо базуються на принципах "Мистецтва війни".

"Роман 'Трицарство' можна розглядати як художню ілюстрацію застосування принципів Сунь Цзи у військових кампаніях. Стратегеми Чжуге Ляна, Цао Цао та інших персонажів роману часто є літературним втіленням концепцій, викладених у 'Мистецтві війни'.

У традиційному китайському живописі та каліграфії також можна знайти відображення ідей "Мистецтва війни". Каліграфічні сувої з цитатами з трактату були популярними предметами мистецтва в домах вчених-чиновників, а батальні сцени в живописі часто відображали стратегічні принципи Сунь Цзи.

У традиційному китайському театрі, зокрема, в пекінській опері, військові сюжети часто базуються на історичних кампаніях, що втілюють принципи "Мистецтва війни". Персонажі полководців та стратегів, такі як Чжуге Лян або Цао Цао, часто цитують трактат та демонструють застосування його принципів у театралізованих військових кампаніях.

Професор Лі Ваньфан з Пекінської академії драматичного мистецтва зазначає: "Традиційний китайський театр служив важливим засобом популяризації стратегічної мудрості 'Мистецтва війни' серед широких верств населення. Через яскраві образи та драматичні сюжети складні стратегічні концепції ставали доступними для розуміння навіть неосвіченої аудиторії"[10, с.115].

У сучасному Китаї спостерігається відродження інтересу до "Мистецтва війни" як частини національної культурної спадщини та джерела стратегічної мудрості, актуальної в умовах глобалізації та нових геополітичних викликів.

Інтеграція "Мистецтва війни" до сучасного китайського освітнього процесу відбувається на різних рівнях: від шкільної освіти до програм військових академій та бізнес-шкіл. У багатьох китайських університетах існують спеціальні курси, присвячені вивченню стратегічного мислення на основі класичних текстів, включаючи трактат Сунь Цзи.

Професор Чжан Вейвей з Фуданського університету зазначає: "Сучасна китайська освіта прагне поєднати традиційну мудрість із сучасними знаннями. Вивчення 'Мистецтва війни' дозволяє студентам не тільки зрозуміти історичні корені китайського стратегічного мислення, але й застосувати ці принципи до сучасних викликів у різних сферах діяльності".

У сфері публічної дипломатії та формування національного іміджу "Мистецтво війни" також відіграє важливу роль. Трактат часто згадується як один із символів китайської культурної спадщини та джерело унікального китайського підходу до стратегічного мислення. Цей аспект активно використовується в культурній дипломатії Китаю для презентації традиційної китайської мудрості світовій спільноті.

"Трактат Сунь Цзи став важливим елементом 'м'якої сили" Китаю. Популярність "Мистецтва війни" за кордоном створює можливості для крос-культурного діалогу та презентації традиційної китайської мудрості в доступній для міжнародної аудиторії формі.

Державна політика Китаю щодо збереження та популяризації культурної спадщини також сприяє актуалізації "Мистецтва війни" в сучасному контексті. Програми з вивчення та популяризації класичних текстів, створення музеїв та експозицій, присвячених традиційній китайській військовій думці, сприяють інтеграції ідей Сунь Цзи до сучасного культурного дискурсу.

Професор Лінь Юетань з Пекінського педагогічного університету зауважує: "Відродження інтересу до 'Мистецтва війни' є частиною ширшого процесу реінтерпретації традиційної культури в сучасному Китаї. Цей процес характеризується прагненням знайти в класичних текстах ідеї та принципи, що

можуть бути актуальними для вирішення сучасних проблем та викликів"[11, с.204].

Водночас, сучасна академічна інтерпретація "Мистецтва війни" в Китаї характеризується більш критичним та аналітичним підходом, ніж традиційна коментаторська традиція. Сучасні китайські дослідники використовують методи історичної критики, порівняльного аналізу та міждисциплінарного підходу для інтерпретації тексту трактату.

Сучасне академічне вивчення 'Мистецтва війни' поєднує повагу до традиції з критичним науковим аналізом. Це дозволяє відокремити історичний контекст від універсальних принципів, що зберігають актуальність у сучасному світі.

1.2. ЗНАЧЕННЯ ТРАКТАТУ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Трактат "Мистецтво війни" Сунь Цзи, зародившись у контексті китайської військової традиції, з часом перетворився на універсальний культурний феномен, що здійснив значний вплив на світову цивілізацію. Для розуміння місця трактату в контексті світової культурної спадщини необхідно проаналізувати історію його поширення за межами Китаю, вплив на військові доктрини різних країн, а також адаптацію його принципів до різних сфер людської діяльності в глобальному контексті.

Процес інтеграції "Мистецтва війни" до світової культурної спадщини розпочався з його поширення в країнах Східної Азії, що перебували під культурним впливом Китаю. Першою країною, де трактат отримав широке визнання поза межами Китаю, стала Японія.

Перший відомий переклад "Мистецтва війни" японською мовою датується періодом Камакура (1185-1333), коли військове мистецтво набуло особливого значення в японській культурі. У період Сенгоку (1467-1603), епоху міжусобних війн в Японії, трактат Сунь Цзи став одним з основних текстів для вивчення у військових школах.

Принципи Сунь Цзи були інтегровані до японської військової традиції та адаптовані до місцевих умов. Відомі японські полководці, такі як Такеда Шінген та Уесугі Кеншін, активно вивчали та застосовували стратегії з 'Мистецтва війни' у своїх кампаніях.

Особливе місце в японській рецепції "Мистецтва війни" займає видатний японський стратег і філософ Міямото Мусаші (1584-1645), автор "Книги п'яти кілець". У своєму творі Мусаші розвиває багато концепцій, подібних до ідей Сунь Цзи, адаптуючи їх до японської культурної традиції та самурайської етики.

В Корею "Мистецтво війни" потрапило разом з іншими класичними китайськими текстами і стало невід'ємною частиною корейської військової традиції. В епоху династії Чосон (1392-1897) трактат вивчався як один з основних текстів з військової стратегії та використовувався при підготовці військових офіцерів.

Вплив "Мистецтва війни" поширився також на країни Південно-Східної Азії, зокрема, В'єтнам, де китайська культурна традиція мала значний вплив. В'єтнамський національний герой Чан Хинг Дао (1228-1300), який успішно відбив монгольські вторгнення, відомий своїм глибоким вивченням принципів Сунь Цзи та їх творчим застосуванням у військових кампаніях.

Поширення "Мистецтва війни" в Європі розпочалося значно пізніше. Перший переклад трактату європейською мовою був здійснений французьким місіонером Жаном Жозефом Марі Ам'йо у 1772 році під назвою "Les Treize Articles sur l'Art Militaire" (Тринадцять статей про військове мистецтво). Цей переклад, хоч і неповний, ознайомив європейську аудиторію з військовою думкою Сунь Цзи.

Поява перекладу 'Мистецтва війни' в Європі XVIII століття збіглася з періодом революційних змін у європейській військовій теорії. Це дозволило європейським військовим теоретикам порівняти східний і західний підходи до військової стратегії, збагачуючи своє розуміння мистецтва війни.

У XIX столітті з'явилися нові переклади "Мистецтва війни" європейськими мовами, зокрема, переклад британського офіцера Лайонела Джайлза (1910), який став стандартним англomовним виданням трактату на багато десятиліть. Переклад

Джайлза супроводжувався детальними коментарями, що допомагали західному читачеві зрозуміти культурний та історичний контекст трактату.

Особливий сплеск інтересу до "Мистецтва війни" на Заході спостерігався після Другої світової війни, коли стратегічне мислення набуло особливого значення в умовах Холодної війни. Трактат почали вивчати у військових академіях США, Великої Британії та інших західних країн як класичний текст зі стратегії.

Включення 'Мистецтва війни' до навчальних програм західних військових академій відображало визнання універсальності принципів Сунь Цзи та їх актуальності для сучасної стратегічної думки".

З 1980-х років спостерігається зростання інтересу до "Мистецтва війни" в бізнес-середовищі та інших невійськових сферах діяльності. Трактат перекладено майже всіма мовами світу, і він доступний у різноманітних виданнях: від академічних, з детальними коментарями, до популярних адаптацій для бізнесу, особистісного розвитку тощо.

Вплив "Мистецтва війни" на світову військову думку відбувався як прямо, через знайомство військових теоретиків з текстом трактату, так і опосередковано, через асиміляцію його принципів до різних військових традицій.

У японській військовій традиції вплив Сунь Цзи особливо помітний у концепції стратегії як мистецтва обману та психологічного впливу. Японські стратеги, такі як Такеда Шінген (1521-1573), розвинули принципи "Мистецтва війни" у власних військових доктринах, адаптуючи їх до японських умов.

В західній військовій традиції вплив "Мистецтва війни" став відчутним значно пізніше. Існують свідчення, що Наполеон Бонапарт був знайомий з ідеями Сунь Цзи через французький переклад Ам'ю. Деякі історики знаходять паралелі між стратегічними принципами Наполеона та концепціями "Мистецтва війни", хоча прямий вплив довести складно.

У XIX столітті прусський теоретик Карл фон Клаузевіц у своїй фундаментальній праці "Про війну" (1832) розвинув деякі концепції, подібні до ідей Сунь Цзи, хоча немає підтверджень, що він був знайомий з трактатом.

Наприклад, ідея Клаузевіца про війну як продовження політики іншими засобами резонує з концепцією Сунь Цзи про війну як інструмент державної політики.

Хоча Клаузевіц, ймовірно, не був знайомий з текстом 'Мистецтва війни', його акцент на психологічних аспектах війни, значенні інформації та непередбачуваності бойових дій (концепція 'туману війни') перегукується з багатьма ідеями Сунь Цзи".

У XX столітті, особливо після Другої світової війни, вплив "Мистецтва війни" на західну військову думку став більш явним і усвідомленим. Британський військовий теоретик Бейзіл Лідделл Гарт у своїй концепції "непрямого підходу" розвинув ідеї, подібні до стратегічних принципів Сунь Цзи, і прямо посилався на трактат як на джерело натхнення.

Лідделл Гарт писав: "Сунь Цзи зрозумів, що прямий підхід до мети буває ефективним лише тоді, коли супротивник не готовий до нього. Це розуміння лежить в основі принципу 'непрямого підходу', який я розвинув у своїй стратегічній теорії".

Принципи "Мистецтва війни" знайшли відображення і в доктрині "маневреної війни", що стала основою військової стратегії США після В'єтнамської війни. Ця доктрина, розвинена такими теоретиками як Джон Бойд та Вільям Лінд, акцентує увагу на мобільності, ініціативі, використанні слабких місць супротивника та психологічному впливі – концепціях, що перегукуються з ідеями Сунь Цзи.

Полковник Джон Річард Бойд, розробник концепції циклу OODA (спостереження-орієнтація-рішення-дія), зазначав: "Мої дослідження різних військових стратегій, включаючи 'Мистецтво війни' Сунь Цзи, привели мене до розуміння вирішального значення темпу прийняття рішень та психологічного впливу на супротивника".

У контексті сучасних асиметричних конфліктів та інформаційної війни принципи Сунь Цзи набули нової актуальності. Концепції "перемоги без бою", "знання себе і супротивника", "війни як мистецтва обману" знаходять застосування в сучасних військових операціях, де інформаційний і психологічний аспекти часто мають вирішальне значення.

Генерал Девід Петреус, колишній директор ЦРУ та командувач коаліційними силами в Іраку, зазначав: "У сучасних конфліктах, де військова перевага не гарантує перемогу, принципи Сунь Цзи щодо розуміння культурного та соціального контексту конфлікту, психологічного впливу та адаптивності стратегії набувають особливого значення"[12, с.52].

Одним з найяскравіших проявів універсальності принципів "Мистецтва війни" є їх успішна адаптація до різноманітних невійськових сфер діяльності, зокрема, бізнесу, дипломатії, спорту та особистісного розвитку.

У сфері бізнесу та корпоративної стратегії "Мистецтво війни" стало одним з найпопулярніших класичних текстів, що використовуються для розробки бізнес-стратегій. Принципи Сунь Цзи щодо знання конкурентів та ринку, адаптивності, уникнення прямого конфлікту, використання слабких місць супротивника та психологічного впливу знайшли широке застосування в бізнес-стратегіях провідних корпорацій.

Професор Марк Макніллі з Гарвардської бізнес-школи зазначає: "Принципи 'Мистецтва війни' особливо актуальні в сучасному бізнес-середовищі, де конкуренція стає все більш глобальною та інтенсивною. Концепції Сунь Цзи щодо стратегічної гнучкості, інформаційної переваги та непрямого підходу допомагають компаніям розробляти ефективні конкурентні стратегії"[13, с.15].

Серед компаній, що активно використовують принципи Сунь Цзи у своїх стратегіях, можна назвати такі глобальні корпорації як Apple, Microsoft, Toyota та інші. Наприклад, стратегія Apple під керівництвом Стіва Джобса часто порівнюється з принципами Сунь Цзи щодо інновацій, створення нових ринків замість прямої конкуренції на існуючих та психологічного впливу на споживачів.

У сфері дипломатії та міжнародних відносин принципи "Мистецтва війни" також знаходять застосування. Концепції стратегічної гнучкості, використання непрямого впливу, створення стратегічних союзів та психологічного тиску активно використовуються в дипломатичних стратегіях різних країн.

У сучасній дипломатії принципи Сунь Цзи щодо досягнення цілей без прямого конфлікту резонують з концепцією 'м'якої сили' – здатності досягати бажаних результатів через привабливість, а не примус чи підкуп.

У сучасному академічному середовищі "Мистецтво війни" є об'єктом міждисциплінарних досліджень, що об'єднують методи історії, філософії, військової науки, культурології та інших дисциплін. Ці дослідження спрямовані на глибше розуміння історичного контексту трактату, його філософських основ та універсальності його принципів.

Одним з напрямків сучасних досліджень є історична контекстуалізація "Мистецтва війни". Вчені вивчають історичний контекст створення трактату, його зв'язок з військовими кампаніями періоду Чуньцю-Чжаньго, а також еволюцію його сприйняття в різні історичні епохи.

Дослідження історичного контексту 'Мистецтва війни' дозволяє краще зрозуміти не лише військову думку древнього Китаю, але й процеси формування китайської державності та політичної культури.

Особливу увагу дослідники приділяють філософським основам "Мистецтва війни" та їх зв'язку з іншими школами китайської філософії. Аналіз концептуальних паралелей між ідеями Сунь Цзи та концепціями даосизму, конфуціанства, легізму дозволяє глибше зрозуміти філософський контекст трактату та його місце в розвитку китайської філософської думки.

Трактат 'Мистецтво війни' відображає синтез різних філософських традицій давнього Китаю. Концепція 'недіяння' має очевидні паралелі з даоською філософією, тоді як акцент на мудрості правителя та ролі моральних якостей полководця відображає вплив конфуціанської традиції.

Стиль трактату відрізняється поєднанням лаконічності та глибини, що характерно для канонічних текстів китайської філософської традиції. Використання чітких концептуальних опозицій та метафор дозволяє передавати складні стратегічні концепції у простій та запам'ятовуваній формі.

У сучасних дослідженнях трактату значна увага приділяється також текстологічним аспектам, зокрема, структурі тексту, використанню риторичних

прийомів та стилістичним особливостям. Структура 'Мистецтва війни' відображає особливості давньокитайського наукового дискурсу. Текст організований у вигляді системи концептуальних блоків, що логічно пов'язані між собою та розкривають різні аспекти військової стратегії.

Значний інтерес у сучасному академічному середовищі викликають міждисциплінарні дослідження, що розглядають "Мистецтво війни" у контексті різних наукових дисциплін, зокрема, психології, теорії управління, теорії ігор та системного аналізу.

У рамках теорії управління принципи Сунь Цзи аналізуються як система управлінських концепцій, що можуть бути адаптовані до сучасних умов. Концепції Сунь Цзи щодо лідерства, організації, планування та адаптації до змінних умов мають значну релевантність для сучасної теорії управління. Його системний підхід до аналізу ситуації та прийняття рішень відповідає сучасним концепціям стратегічного менеджменту.

В сучасному світі "Мистецтво війни" функціонує не лише як академічний текст, але і як культурний феномен, що впливає на різні аспекти масової культури, включаючи літературу, кіно, відеоігри та популярну психологію.

У літературі принципи "Мистецтва війни" знаходять відображення у численних художніх творах, від детективів до наукової фантастики. Письменник Орсон Скотт Кард, автор науково-фантастичного роману "Гра Ендера", зазначає: "Стратегічні принципи Сунь Цзи суттєво вплинули на розвиток сюжету 'Гри Ендера'. Концепції Сунь Цзи щодо знання себе і супротивника, адаптації до обставин та психологічного впливу лежать в основі військової підготовки головного героя"[14, с.83]

В умовах глобалізації та розвитку інформаційного суспільства принципи "Мистецтва війни" набувають нової актуальності та інтерпретації. Особливого значення набувають концепції інформаційного домінування, непрямого впливу та адаптивності стратегії у швидко змінюваному середовищі.

У контексті інформаційних та гібридних війн, що характеризують міжнародні конфлікти XXI століття, принципи Сунь Цзи щодо перемоги без прямого

зіткнення, використання дезінформації та психологічного впливу набувають особливої актуальності.

Генерал Джеймс Меттіс, колишній міністр оборони США, зазначає: "У сучасних конфліктах, де технологічна перевага не гарантує перемоги, а ключовими факторами стають інформаційний вплив, культурний контекст та адаптивність стратегії, принципи Сунь Цзи набувають нового значення. Його концепція 'знання себе і супротивника' особливо важлива в сучасних асиметричних конфліктах, де розуміння культурного та соціального контексту часто важливіше, ніж військова перевага"[15].

У сфері кібербезпеки та кібервійн принципи "Мистецтва війни" активно застосовуються для розробки стратегій захисту та нападу в кіберпросторі. Концепції Сунь Цзи щодо розвідки, прихованості дій, обману та непрямого впливу надзвичайно актуальні для стратегій кібербезпеки. Кіберпростір є ідеальним середовищем для застосування принципів непрямой стратегії, що описані в 'Мистецтві війни'.

У геополітичному контексті принципи "Мистецтва війни" знаходять відображення в стратегіях багатьох держав, особливо в Східній Азії, де традиція стратегічного мислення Сунь Цзи має глибоке історичне коріння. Стратегічна культура Китаю, що значною мірою ґрунтується на принципах Сунь Цзи, відрізняється довгостроковим плануванням, акцентом на непрямих діях та стратегічним терпінням. Ці особливості проявляються в сучасній китайській геополітичній стратегії та часто створюють труднощі для західних аналітиків, що мислять у інших категоріях.

Концепція стратегічної гнучкості Сунь Цзи знаходить відображення в китайській економічній стратегії 'Один пояс, один шлях', що поєднує економічні, політичні та культурні аспекти. Це відображає холістичний підхід до стратегії, характерний для китайської традиції стратегічного мислення.

У військовій сфері принципи "Мистецтва війни" активно інтегруються до сучасних концепцій мережецентричної війни, операцій на основі ефектів та стратегічного випередження. Адмірал Джеймс Ставрідіс, колишній Верховний

головнокомандувач Об'єднаних збройних сил НАТО в Європі, зазначає: "Принципи 'Мистецтва війни' щодо інформаційної переваги, адаптивності та синхронізації дій відповідають концепціям мережецентричної війни, що стає домінуючою парадигмою в сучасних військових операціях"[16, с.120]

В сучасному академічному дискурсі "Мистецтво війни" розглядається не лише як військовий трактат, але і як важливий текст з політичної філософії, що містить глибокі етичні імплікації. Особлива увага приділяється концепціям Сунь Цзи щодо відносин між політикою та війною, етичних аспектів військового лідерства та відповідальності правителя.

Професор Майкл Валзер, автор впливової праці "Справедливі та несправедливі війни", зазначає: "Концепція Сунь Цзи щодо війни як інструменту державної політики та його акцент на мінімізації насильства мають паралелі з сучасними теоріями справедливої війни. Його ідея, що найкраща перемога досягається без бою, відображає розуміння війни як останнього засобу, що є центральним для етики війни"[17, с.237].

Професор Аласдер Макінтайр, один з провідних сучасних філософів, аналізуючи етичні аспекти "Мистецтва війни", зазначає: "Концепції Сунь Цзи щодо відповідальності полководця за життя своїх солдатів та мінімізації втрат відображають глибоку моральну чутливість, що часто залишається непоміченою за прагматичними аспектами його стратегії. Це дозволяє розглядати 'Мистецтво війни' як текст з етики лідерства та відповідальності".

Особливий інтерес представляє аналіз "Мистецтва війни" в контексті теорій ненасильства та вирішення конфліктів. Концепція Сунь Цзи про 'перемогу без бою' має глибокі паралелі з теоріями ненасильницького опору. Його акцент на психологічних та стратегічних аспектах конфлікту, а не на фізичному насильстві, резонує з принципами ненасильницької боротьби. В контексті сучасних дискусій про етику війни та миру принципи "Мистецтва війни" щодо мінімізації насильства та відповідальності лідера набувають особливої актуальності. Концепція Сунь Цзи щодо війни як останнього засобу та відповідальності правителя за добробут народу має паралелі з сучасними теоріями 'відповідальності захищати' та

'справедливої війни'. Це дозволяє розглядати 'Мистецтво війни' не лише як військовий трактат, але і як важливий текст з політичної етики.

Особливим аспектом рецепції "Мистецтва війни" в контексті світової культурної спадщини є його включення до освітніх програм та курсів з лідерства, стратегії, менеджменту та міжнародних відносин у провідних університетах світу.

У військовій освіті "Мистецтво війни" включено до навчальних програм військових академій у різних країнах світу, включаючи Військову академію Вест-Пойнт у США, Королівську військову академію Сандхерст у Великій Британії, Військову академію Сен-Сір у Франції та інші.

У бізнес-освіті "Мистецтво війни" включено до програм MBA (Master of Business Administration) та курсів з стратегічного менеджменту у провідних бізнес-школах, таких як Гарвардська бізнес-школа, Лондонська бізнес-школа, INSEAD та інші.

Професор Кьєлл Нордстрем з Стокгольмської школи економіки зазначає: "Ми використовуємо 'Мистецтво війни' як один з ключових текстів у курсі стратегічного менеджменту. Принципи Сунь Цзи щодо аналізу конкурентного середовища, використання непрямого підходу та адаптації до змінних умов мають безпосереднє застосування в бізнес-стратегії"[18, с.217].

У дипломатичній освіті "Мистецтво війни" вивчається як класичний текст з стратегії та переговорів у провідних школах міжнародних відносин, таких як Школа міжнародних відносин ім. Джексона Єльського університету, Школа міжнародних відносин ім. Флетчера та інші.

Професор Джозеф Най з Гарвардського університету, один з провідних теоретиків міжнародних відносин, зазначає: "Ми включаємо 'Мистецтво війни' до курсу з дипломатії та стратегії, оскільки принципи Сунь Цзи щодо розуміння мотивацій та слабкостей опонента, створення стратегічних союзів та досягнення цілей без прямої конфронтації мають безпосереднє застосування в сучасній дипломатії"[19, с.56].

У професійній підготовці дипломатів, бізнес-лідерів, військових офіцерів та інших професіоналів, що займаються стратегічним плануванням та прийняттям

рішень, принципи "Мистецтва війни" часто включаються до програм тренінгів та курсів підвищення кваліфікації.

Джек Уелч, колишній генеральний директор General Electric, відомий своїм інтересом до "Мистецтва війни", зазначає: "Ми використовували принципи Сунь Цзи в програмах розвитку лідерів GE. Його концепції щодо знання себе і конкурента, стратегічної гнучкості та використання непрямого підходу допомагали нашим менеджерам розвивати стратегічне мислення та приймати ефективні рішення в складних ситуаціях"[20, с.181].

ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ

Трактат "Мистецтво війни" Сунь Цзи представляє собою унікальний культурний феномен, що здолав часові та культурні кордони, став частиною світової культурної спадщини та продовжує впливати на стратегічне мислення в різних сферах людської діяльності.

Значення трактату в контексті світової культурної спадщини визначається кількома ключовими факторами:

1. **Універсальність принципів** – стратегічні концепції Сунь Цзи, незважаючи на їхнє походження з конкретного історичного та культурного контексту, виявилися настільки універсальними, що знайшли застосування в різних культурних традиціях та епохах. Універсальність принципів Сунь Цзи пояснюється тим, що вони відображають фундаментальні аспекти людської психології, соціальної взаємодії та динаміки конфліктів, що зберігають свою актуальність незалежно від культурного контексту.

2. **Адаптивність до різних контекстів** – принципи "Мистецтва війни" виявилися достатньо гнучкими для адаптації до різних сфер діяльності, від військової справи до бізнесу, дипломатії, спорту та особистісного розвитку. Гнучкість стратегічних принципів Сунь Цзи дозволяє їм зберігати актуальність в умовах, що кардинально відрізняються від контексту їх створення.

3. **Культурний міст** – "Мистецтво війни" стало одним з ключових текстів, що сприяв діалогу між східною та західною інтелектуальними

традиціями. Широке визнання 'Мистецтва війни' на Заході сприяло глибшому розумінню китайської інтелектуальної традиції та збагатило західну стратегічну думку новими концепціями та підходами.

4. **Вплив на стратегічне мислення** – принципи "Мистецтва війни" суттєво вплинули на розвиток стратегічного мислення в різних культурних традиціях, збагативши їх новими концепціями та підходами. Принципи Сунь Цзи щодо непрямого підходу, психологічного впливу та стратегічної адаптивності стали невід'ємною частиною глобальної традиції стратегічного мислення.

5. **Освітня цінність** – трактат став важливим навчальним текстом, що використовується для розвитку стратегічного мислення, лідерських якостей та здатності приймати ефективні рішення в складних ситуаціях. Вивчення 'Мистецтва війни' сприяє розвитку стратегічного мислення, що є важливим компонентом інтелектуального розвитку особистості".

Процес рецепції "Мистецтва війни" в контексті світової культурної спадщини є динамічним та багатовимірним. Нові інтерпретації та застосування трактату продовжують з'являтися, відображаючи мінливі соціальні, технологічні та культурні умови.

Продовження активної рецепції та інтерпретації 'Мистецтва війни' в різних культурних контекстах свідчить про тривалу актуальність цього тексту та його здатність генерувати нові значення та застосування в змінюваних історичних умовах.

У контексті сучасних глобальних викликів – міжнародних конфліктів, геополітичної напруженості, технологічних трансформацій, економічної конкуренції – принципи "Мистецтва війни" набувають нової актуальності та інтерпретації. В епоху глобальних трансформацій та невизначеності стратегічні принципи Сунь Цзи щодо адаптивності, інформаційної переваги та непрямого впливу набувають особливого значення для розробки ефективних стратегій в умовах постійних змін.

Таким чином, трактат "Мистецтво війни" Сунь Цзи, зародившись у контексті китайської військової традиції, з часом перетворився на універсальний культурний феномен, що став частиною світової культурної спадщини та продовжує впливати на стратегічне мислення в різних сферах людської діяльності. Його значення для світової культурної спадщини визначається універсальністю його принципів, їх адаптивністю до різних контекстів, роллю в міжкультурному діалозі, впливом на розвиток стратегічного мислення та освітньою цінністю.

РОЗДІЛ 2 ЯК ІДЕЇ СУНЬ ЦЗИ ВПЛИВАЮТЬ НА СУЧАСНИЙ КИТАЙ У ВІЙСЬКОВІЙ СПРАВІ, ПОЛІТИЦІ.

2.1 ВПЛИВ ТРАКТАТУ СУНЬ ЦЗИ “МИСТЕЦТВО ВІЙНИ” НА СУЧАСНУ ПОЛІТИКУ КИТАЮ

Аналіз впливу стратегічної спадщини Сунь Цзи на формування сучасної військової доктрини та політичного курсу Китайської Народної Республіки демонструє тяглість традицій стратегічного мислення через тисячоліття китайської історії. Трактат "Мистецтво війни", створений у період Чуньцю (V-VI ст. до н.е.), залишається не лише історичною пам'яткою, але й актуальним джерелом концептуальних підходів для сучасних китайських стратегів, військових теоретиків та політичних діячів.

Військова доктрина сучасного Китаю інкорпорує фундаментальні принципи Сунь Цзи у поєднанні з новітніми технологічними можливостями. Інтеграція класичної військової думки з сучасними вимогами ведення бойових дій становить основу китайської військової стратегії XXI століття. Трансформація військового мислення спирається на кілька ключових концепцій трактату, які набувають нової інтерпретації в умовах сучасності.

Аналіз офіційних військових документів КНР, здійснений Г. Кіссінджером, демонструє, що принцип "перемоги без бою" залишається наріжним каменем китайської військової філософії. Відповідно до концепції Сунь Цзи, "найвища майстерність полягає в тому, щоб підкорити супротивника без бою", що знаходить відображення в сучасній доктрині стримування через демонстрацію сили. Народно-визвольна армія Китаю (НВАК) приділяє значну увагу розвитку потенціалу, достатнього для переконання потенційних противників у недоцільності збройного конфлікту.

Приклади досягнень НВАК у 2024 році включають початок ходових випробувань третього авіаносця ВМС НВАК (CV-18 Fujian), який, ймовірно, буде готовий до введення в експлуатацію в цьому році. Ракетні сили НВАК, ймовірно, розміщують балістичну ракету DF-27 з варіантом корисного навантаження гіперзвукового ковзаючого апарату та орієнтовною дальністю від 5000 до 8000 кілометрів. Сухопутні сили НВАК також використовують свою найдосконалішу реактивну систему залпового вогню РСН-191, збільшуючи її здатність дальнього й точного удару.

Також, війна між Індією та Пакистаном продемонструвала міць китайських сил ППО.

7 травня Пакистан заявив, що збив шість індійських військових літаків. Якщо це підтвердиться, то стане великим бойовим успіхом для пакистанської системи ППО, яка була вироблена в Китаї. Пакистанські військові заявили, що шість збитих ними індійських літаків включали три французькі літаки Rafale, один Су-30, один МіГ-29 та один безпілотник Heron.

Якщо звіт Пакистану загалом вірний, він показує, що російським і французьким літакам Індії було неможливо зрівнятися з китайськими системами ППО. Це було б проривним моментом для китайської військової промисловості.

Китайський винищувач JF-17, який відіграв ключову роль у цьому зіткненні, зараз налічує близько 150 літаків у складі ВПС Пакистану. Серед них найбільш сучасним є JF-17 Block 3, якого поставлено 24 одиниці.

Ця модель оснащена сучасною авіонікою, радаром з активними фазованими антенами ґратами і ракетами PL-15, здатними вражати цілі за межами прямої видимості.

Крім того, Пакистан нещодавно ввів в експлуатацію зенітно-ракетну систему великої дальності HQ-9P китайського виробництва. При максимальній дальності 260 кілометрів один дивізіон HQ-9P складається з восьми пускових установок.

HQ-9P у поєднанні з ППО середньої дальності LY-80, літаком далекого радіолокаційного виявлення ZDK-03 та винищувачами JF-17 (усі вони закуплені в Китаї) утворює багаторівневу систему ППО.

Принцип "знай свого ворога і знай себе" в системі військової аналітики КНР реалізується через розгалужену систему стратегічної розвідки, аналізу даних та моделювання потенційних конфліктів. КНР щорічно збільшує інвестиції в системи військової аналітики, що ґрунтуються на традиційних принципах стратегічного аналізу, викладених у трактаті Сунь Цзи.

Принцип "використання нестандартних сил" трансформувався в концепцію асиметричної відповіді на військові загрози. Сучасна китайська військова стратегія акцентує увагу на розвитку асиметричних можливостей для нівелювання

технологічної переваги потенційних супротивників. У цьому контексті спостерігається розвиток таких специфічних напрямів, як:

- Інформаційне протиборство, розвідка та кібернетичні операції
- Розвиток космічного потенціалу
- Радіoeлектронні системи військового та цивільного призначення
- Боротьба за панування в морі та повітрі

Варто відзначити, що концепція "стратегії непрямих дій", розвинута в трактаті Сунь Цзи, знаходить відображення в доктрині "активної оборони", яка становить офіційну військову доктрину КНР. Ця доктрина поєднує оборонну стратегію на стратегічному рівні з активними наступальними діями на оперативному та тактичному рівнях, що відповідає класичній концепції Сунь Цзи щодо поєднання прямих та непрямих методів ведення війни.

Принципи стратегічного мислення, викладені в трактаті "Мистецтво війни", простежуються не лише у військовій доктрині, але й у зовнішньополітичному курсі сучасного Китаю. Концепція "м'якої сили", що активно розвивається китайським керівництвом, демонструє спадкоємність із принципом "підкорення без бою". Китайська інтерпретація м'якої сили має виразне стратегічне підґрунтя, що спирається на класичні концепції непрямого впливу.

Ініціатива "Один пояс, один шлях" може розглядатися як практична реалізація принципу "використання шляхів непрямого впливу", описаного в трактаті Сунь Цзи. Аналізуючи геоекономічну стратегію Китаю, З. Бжезінський [21] вказує на наявність комплексного стратегічного плану, що поєднує економічні, дипломатичні та культурні інструменти для досягнення довгострокових геополітичних цілей. На думку дослідника, стратегія економічної експансії КНР втілює класичний принцип Сунь Цзи щодо підпорядкування супротивника без збройного конфлікту. Як зазначає японський офіцер да державний службовець Фуміо Ота - "Оскільки, схоже, всі військові Китаю вивчають Мистецтво війни Сунь-цзи напам'ять, цілком ймовірно, що саме ця книга є основою китайської стратегії. Усі члени Центральної військової комісії, за винятком Сі Цзіньпіна, —

це генерали й адміralи, які повністю запам'ятали твори Сунь-цзи. І хоча зброя й тактика НВАК поступаються провідним західним державам, стратегія Китаю — широка й включає немілітарні засоби — є витонченою, і ми повинні зрозуміти, як Китай адаптував Сунь-цзи до сучасних умов.”[22]

В щорічній оцінці загроз розвідувальної спільноти США зазначається: “Домінування Китаю в ключових ланцюгах постачання дозволяє використовувати економічний тиск проти країн, які приймають політику, проти якої виступає Пекін. Пекін розробляє інституціоналізовану структуру, яка уможливить більш рішучу та централізовано контрольовану торговельну відповідь [на агресивну політику]. Лідери КНР цілеспрямовано використовують нібито неофіційні або технічні торговельні та інвестиційні бар'єри, адміністративні правила, матеріально-технічне забезпечення та символічні санкції проти окремих осіб, компаній та секторів, паралельно з повідомленнями, щоб попереджати та стримувати.”[23, с.13]

“Особливу загрозу становить домінування Китаю у видобутку та переробці кількох критично важливих матеріалів, що дає йому можливість створювати дефіцит і впливати на світові ціни. Пекін продемонстрував готовність обмежити глобальний доступ до своїх мінеральних ресурсів — іноді у відповідь на геополітичні суперечки — наприклад, заборонив експорт до Сполучених Штатів металів, які використовуються у виробництві напівпровідників, таких як галій, германій і сурма у грудні 2024 року у відповідь на експортний контроль США над передовими напівпровідниками та обладнанням для виготовлення мікросхем. Інші приклади включають випадки, коли КНР тимчасово припинила експорт рідкоземельних елементів до Японії в 2010 році, а також прийняття Пекіном нових законів, які кодифікують його повноваження щодо обмеження експорту корисних копалин. Тривале припинення поставок, які контролюються Китаєм, може порушити надходження критичних ресурсів, необхідних для промисловості США та технологічного прогресу”.[23, с.14]

В контексті дипломатичної стратегії принцип "створення коаліцій" знаходить відображення в активізації багатостороннього співробітництва Китаю з країнами,

що розвиваються. Китайська дипломатія демонструє системний підхід до формування альянсів, заснований на принципах взаємної вигоди, які створюють основу для стратегічного впливу без необхідності прямої конфронтації з опонентами.

Заслуговує на увагу трансформація концепції "стратегічного терпіння" у зовнішньополітичному курсі КНР. Китайське керівництво послідовно демонструє готовність до тривалого очікування сприятливих умов для реалізації стратегічних планів, що відповідає настановам Сунь Цзи щодо вибору сприятливого моменту для дій. Цей підхід особливо яскраво простежується в політиці Китаю щодо Тайваню, де попри декларовану мету реінтеграції, офіційний Пекін уникає прямої конфронтації, надаючи перевагу поступовому нарощуванню економічного та культурного впливу.

Аналіз системи державного управління сучасного Китаю дозволяє виявити вплив стратегічного мислення Сунь Цзи на формування механізмів прийняття рішень та керування державними процесами. Принцип "централізованого командування" знаходить відображення в структурі вищих органів державної влади КНР, де Центральна військова комісія та Постійний комітет Політбюро ЦК КПК забезпечують єдність стратегічного керівництва політичними та військовими аспектами державної політики.

Процес прийняття стратегічних рішень у сучасному Китаї відповідає принципу "ретельного планування", викладеному в трактаті Сунь Цзи. Китайська система планування демонструє виняткову методичність та увагу до деталей, поєднуючи аналіз різноманітних факторів, що впливають на стратегічну ситуацію.

Принцип "управління за допомогою ритуалу", що має коріння в конфуціанській традиції, але знаходить відображення і в трактаті Сунь Цзи, проявляється в системі політичного керівництва КНР через формалізацію процедур передачі влади та прийняття рішень. Сучасна китайська політична система поєднує елементи традиційної політичної культури з інноваційними механізмами державного управління, створюючи унікальну модель централізованого керування з елементами консенсусного прийняття рішень.

Стратегічне планування, що є основою державного управління в КНР, демонструє чітку спадкоємність із принципом "всебічної оцінки ситуації", розробленим у трактаті Сунь Цзи. П'ятирічні плани соціально-економічного розвитку Китаю відображають системний підхід до аналізу внутрішніх можливостей та зовнішніх умов, що є ключовою рекомендацією трактату в контексті стратегічного планування.

Аналіз розвитку військової інфраструктури сучасного Китаю демонструє практичне застосування принципів, викладених у трактаті "Мистецтво війни". Особливої уваги заслуговує реалізація концепції "форми" у розбудові системи військових баз та об'єктів інфраструктури. Розміщення військових об'єктів КНР відображає стратегічну концепцію "контролю ключових точок", що забезпечує можливість проєкції сили в стратегічно важливих регіонах.

Принцип "підготовки до непередбачуваних ситуацій" знаходить відображення в розвитку системи матеріально-технічного забезпечення НВАК. КНР послідовно розвиває мережу логістичних центрів та баз постачання, що забезпечує стратегічну гнучкість військових формувань. Цей підхід відповідає класичному принципу Сунь Цзи щодо необхідності забезпечення стабільних ліній постачання як передумови успішних військових операцій.

Розвиток системи військової освіти та підготовки військовослужбовців НВАК також демонструє вплив стратегічного мислення Сунь Цзи. Навчальні програми китайських військових академій інкорпорують класичні принципи стратегічного мислення, адаптовані до сучасних умов ведення бойових дій. Особлива увага приділяється формуванню здатності до нестандартного мислення та пошуку асиметричних рішень, що відповідає принципу "нестандартного використання сил". Як зазначає Фуміо Ота - "Я також мав нагоду відвідати Командну академію сухопутних військ НВАК у Нанкіні, де на стіні бібліотеки розміщене гасло академії — цитата з п'ятого розділу Мистецтва війни: «Звичайними силами вступай у бій, надзвичайними – здобувай перемогу»." [22]

У контексті глобальної інформатизації та розвитку кіберпростору принципи Сунь Цзи знаходять нове застосування в інформаційній політиці КНР. Принцип

"введення в оману" трансформувався в концепцію інформаційного впливу та стратегічних комунікацій. Розвиток китайської стратегії "трьох війн", що включає:

- Психологічну війну
- Медіа-війну
- Правову війну

“Пекін продовжуватиме розширювати свою примусову та підривну діяльність зі зловмисного впливу, щоб послабити Сполучені Штати всередині та в усьому світі, а також протистояти тому, що Пекін вважає очолюваною США кампанією, спрямованою на те, щоб запламувати глобальні відносини Китаю та повалити КПК. Завдяки цим зусиллям КНР прагне придушити критичні погляди та критику Китаю в Сполучених Штатах і в усьому світі, а також посіяти сумніви в лідерстві та силі США. Пекін, ймовірно, відчує сміливість використовувати зловмисний вплив більш регулярно в найближчі роки, особливо тому, що він використовує ШІ, щоб покращити свої можливості та уникнути виявлення”.[22, с.17]

Ця стратегія відображає комплексний підхід до формування сприятливого інформаційного середовища для реалізації стратегічних інтересів Китаю та демонструє творче переосмислення класичних принципів Сунь Цзи в умовах інформаційного суспільства. Як зазначає Фуміо Ота в своїй праці - “У 2003 році Центральний комітет Комуністичної партії Китаю та Центральна військова рада схвалили концепцію «трьох війн», що відображає усвідомлення Китаєм того, що як глобальному гравцю йому вигідно навчитися використовувати інструменти впливу на громадську думку, особливо на ранніх стадіях кризи, адже ці інструменти мають тенденцію взаємно підсилювати один одного. НВАК оприлюднила по 100 прикладів для кожної з трьох війн: психологічної, інформаційної та правової. У прикладах психологічної війни Сунь-цзи цитується 30 разів, у прикладах інформаційної війни — 6 разів, у прикладах правової — 3 рази.”[22]

Принцип "знання про супротивника" в сучасних умовах реалізується через розвиток систем збору та аналізу інформації. Китайська стратегія розвідки та аналізу демонструє системний підхід до формування цілісної картини стратегічної ситуації, що є основою для прийняття ефективних рішень. У цьому контексті спостерігається поєднання традиційних методів розвідки з інноваційними технологіями аналізу даних, що відповідає настановам Сунь Цзи щодо всебічного вивчення супротивника та обставин.

Аналіз стратегії розвитку кібернетичних можливостей КНР демонструє реалізацію принципу "безшумного проникнення" в контексті операцій у кіберпросторі. Китайська стратегія кібербезпеки відображає класичний принцип непомітного отримання переваги через ретельне планування та використання слабких місць супротивника.

Відповідно до принципу "війна вимагає заготівель", викладеного в трактаті Сунь Цзи, сучасний Китай демонструє системний підхід до забезпечення економічного підґрунтя військової могутності. Дослідження вказують на наявність тісного взаємозв'язку між економічною та військовою стратегіями КНР. Концепція "військово-цивільного синтезу", що активно розвивається китайським керівництвом, відображає прагнення до ефективного використання економічних ресурсів для забезпечення військової могутності.

Китайська модель економічного розвитку з особливою увагою до стратегічних галузей промисловості відображає класичне розуміння взаємозв'язку між економічною міццю та військовим потенціалом. Така стратегія відповідає настановам Сунь Цзи щодо необхідності створення міцного економічного фундаменту для забезпечення перемоги у військовому протистоянні.

Принцип "збереження ресурсів" знаходить відображення в енергетичній стратегії КНР. Китай демонструє системний підхід до забезпечення енергетичної безпеки як основи національної безпеки в цілому. Диверсифікація джерел енергоносіїв та розвиток альтернативної енергетики відображають стратегічне мислення, спрямоване на забезпечення довгострокової стійкості держави.

2.2 ЗАСТОСУВАННЯ В КИТАЙСЬКИХ ВІЙНАХ, ДИПЛОМАТІЇ ТА ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

Історичний досвід застосування стратегічних принципів Сунь Цзи в китайській цивілізації охоплює понад два тисячоліття і становить унікальний приклад спадкоємності військово-стратегічної думки. Трансформація та адаптація цих принципів до конкретних історичних умов різних епох демонструє їхню універсальність та практичну цінність, що витримала випробування часом.

Вплив стратегічного мислення Сунь Цзи на ведення військових кампаній у стародавньому та середньовічному Китаї є предметом численних досліджень. Стратегічні принципи, викладені в трактаті "Мистецтво війни", можна простежити у плануванні та проведенні ключових військових кампаній китайської історії від періоду Воюючих царств до династій Хань, Тан та Сун.

Період Троєцарства (220-280 рр. н.е.) особливо багатий на приклади творчого застосування стратегій Сунь Цзи. Знаменита Битва при Червоних скелях (208 р. н.е.) відображає класичний принцип "використання нестандартних сил". Командувач об'єднаних сил царств У та Шу Чжоу Юй використав вогняну атаку проти чисельно переважаючого флоту царства Вей, застосувавши комбінацію обману та використання природних чинників (вітру), що дозволило меншим силам здобути перемогу над сильнішим противником.

Впровадження стратегії "порожньої фортеці" в практику військових дій династії Тан (618-907 рр.) демонструє актуальність принципу психологічного впливу на супротивника. Стратегічна дезінформація та маніпуляція сприйняттям противника становили важливий елемент військового мистецтва Танської імперії. Відомий епізод, коли полководець Чжуге Лян, маючи лише невеликий гарнізон, наказав відкрити міські ворота і сам сів на стіні, граючи на музичному інструменті, відвернувши атаку переважаючих сил противника, ілюструє ефективність психологічного впливу.

Принцип "маневрування противником" блискуче реалізований в кампаніях монгольської династії Юань (1271-1368 рр.). Юанські полководці систематично використовували тактику удаваного відступу та заманювання супротивника на

несприятливі позиції. Ця тактика відображає настанову Сунь Цзи: "Якщо я можу визначати, де ворог повинен з'явитися, воєнні дії є лише питанням концентрації сил у визначеному місці" [24, с.19].

Епоха династії Мін (1368-1644 рр.) відзначилася творчим розвитком принципу "контролю ключових точок". Мінська оборонна стратегія базувалася на концепції "стратегічних фортець", розташованих у ключових пунктах, що контролювали шляхи потенційного вторгнення. Така стратегія відповідала настанові Сунь Цзи щодо важливості контролю над стратегічно важливими позиціями.

Вплив ідей Сунь Цзи на дипломатичну практику Китаю простежується протягом усієї його історії. Принцип "перемоги без бою" став основою традиційної китайської дипломатії. Концепція "використання варварів проти варварів", яка активно застосовувалася китайськими імперіями, відображає стратегічний принцип Сунь Цзи щодо "розділення сил противника".

Система данницьких відносин, що становила основу китайської дипломатії до XIX століття, реалізовувала принцип "підкорення без застосування сили". Китайська імперська дипломатія використовувала комбінацію економічних стимулів, культурного впливу та демонстрації військової сили для створення системи залежних держав без необхідності їх завоювання.

Стратегія "стримування варварів за допомогою варварів", що застосовувалася династіями Хань, Тан та Сун, відображає принцип "створення розколу серед ворогів". Ця стратегія передбачала активне втручання у відносини між різними кочовими племенами та народами на північних кордонах Китаю шляхом укладання вибіркового союзів, надання економічної допомоги одним племенам проти інших, заохочення внутрішніх конфліктів серед потенційних агресорів та підтримку слабших проти сильніших. Наприклад, династія Хань активно підтримувала південних хунну проти північних, династія Тан використовувала уйгурів проти тюрків, а Сун підтримувала чжурчженів проти киданів. Китайська дипломатія систематично використовувала існуючі протиріччя між кочовими народами, поглиблювала їх та спрямовувала енергію "варварів" одних проти інших, що дозволяло нейтралізувати загрозу північним кордонам без прямого

військового протистояння. Така політика, що вимагала глибокого розуміння етнічних, політичних та економічних особливостей степових народів, була одним із найефективніших інструментів забезпечення безпеки імперії протягом тисячоліть

Мистецтво ведення переговорів, що традиційно цінувалося в китайській політичній культурі, також демонструє вплив принципів Сунь Цзи. Китайська традиція переговорів акцентує увагу на ретельній підготовці, психологічному тиску та створенні ситуації, в якій противник сам змушений піти на поступки. Такий підхід відповідає настановам Сунь Цзи щодо "перемоги без бою" та "маніпулювання супротивником".

Вплив стратегічного мислення Сунь Цзи на систему державного управління Китаю виявляється в кількох аспектах. Принцип "контролю інформації" знайшов відображення у створенні розгалуженої системи державної розвідки та контррозвідки. Китайська традиція державної розвідки, започаткована в період династії Хань, відображає системний підхід до збору та аналізу інформації як основи державної безпеки.

Принцип "ретельного планування" трансформувався в практику довгострокового державного планування. Традиція п'ятирічних планів, що характерна для китайської моделі державного управління, має глибоке історичне коріння в практиці всебічної оцінки ситуації та планування, що характерно для китайської стратегічної культури.

Концепція "управління за допомогою ритуалу", що має коріння в конфуціанстві, але співзвучна з принципами Сунь Цзи щодо контролю за підлеглими, реалізовувалася через систему державних іспитів та ритуалізованих процедур державного управління. Китайська модель бюрократії, заснована на стандартизованих процедурах та ієрархії, створювала ефективну систему передачі та виконання наказів.

Принцип "нагород та покарань", який Сунь Цзи вважав основою військової дисципліни, був адаптований до системи державного управління. Китайська традиція державної служби поєднувала жорстку систему покарань за корупцію та

неефективність з механізмами заохочення та просування талановитих адміністраторів.

Період "століття приниження" (1839-1949 рр.) характеризувався спробами адаптації традиційної стратегічної думки до умов протистояння з технологічно розвиненими західними державами. Китайські військові стратеги цього періоду прагнули поєднати західні технології з традиційними стратегічними принципами, що відображало класичну концепцію Сунь Цзи щодо адаптації до обставин.

Громадянська війна в Китаї (1927-1949 рр.) надає яскраві приклади творчого застосування принципів Сунь Цзи. Стратегія Мао Цзедуна щодо "народної війни" являла собою творчу адаптацію класичних принципів непрямих дій та асиметричної відповіді на переважаючі сили противника. Відома стратегічна тріада Мао "ворог наступає – ми відступаємо, ворог зупиняється – ми турбуємо, ворог втомлюється – ми атакуємо" відображає класичний принцип Сунь Цзи щодо адаптації до дій супротивника.

Аналіз китайської стратегії в Корейській війні (1950-1953 рр.) показує, що китайське військове керівництво активно застосовувало принципи маскування, раптовості та концентрації сил у вирішальних пунктах, що відповідало класичним настановам Сунь Цзи. Знаменитий "Перший наступ на Чхунчхон" демонструє ефективність принципу прихованого накопичення сил та раптової атаки.

Китайсько-в'єтнамська війна 1979 року, попри її обмежені стратегічні результати, також демонструє вплив принципів Сунь Цзи на планування військових операцій. Обмежені цілі операції та чіткий стратегічний план відображали класичне розуміння Сунь Цзи щодо важливості узгодження військових дій з політичними цілями.

Особливий інтерес становить адаптація принципів Сунь Цзи до умов партизанської війни, що стала важливим елементом китайської революційної боротьби XX століття. Стратегія партизанської війни, розроблена Мао Цзедунем, являла собою творче переосмислення класичних принципів ведення бойових дій з позиції слабшої сторони.

Принцип "уникнення сильних сторін ворога", що є одним із ключових у трактаті Сунь Цзи, був трансформований у концепцію "стратегічного відступу". Стратегія Комуністичної партії Китаю під час "Довгого походу" 1934-1935 років відображала класичне розуміння необхідності збереження сил та уникнення битв на несприятливих умовах.

Концепція "бази підтримки", що становила основу стратегії Мао Цзедуна, може розглядатися як творче переосмислення принципу "безпечного тилу", описаного в трактаті Сунь Цзи. Створення мережі опорних баз у сільській місцевості забезпечувало необхідний рівень підтримки населення та ресурсну базу для ведення тривалої боротьби.

Принцип "розділення сил противника" був адаптований до умов революційної боротьби через стратегію "об'єднаного фронту". Політика тимчасових альянсів, що проводилася КПК у різні періоди боротьби, відображала гнучкий підхід до формування коаліцій для ізоляції головного супротивника.

Цікавим аспектом застосування стратегічного мислення Сунь Цзи є його вплив на планування та реалізацію економічних реформ у сучасному Китаї. Стратегія поступових економічних перетворень, започаткована Ден Сяопіном, відображає класичний принцип "переправи через річку, намагаючи каміння", що є метафоричним виразом концепції адаптивності та обережності, властивій стратегічному мисленню Сунь Цзи.

Концепція спеціальних економічних зон, що стала ключовим елементом китайських реформ, може розглядатися як реалізація принципу "випробування стратегії на обмеженій території". Створення експериментальних економічних анклавів дозволило китайському керівництву оцінити ефективність ринкових механізмів без ризику для всієї економічної системи.

Стратегія "приховування можливостей та вичікування сприятливого моменту", що характеризувала зовнішньоекономічну політику Китаю в період реформ, відображає класичний принцип Сунь Цзи щодо важливості вибору сприятливого моменту для дій. Китайська стратегія інтеграції до світової економіки

характеризувалася поступовістю та уникненням прямої конфронтації з розвиненими економіками.

Принцип "залучення супротивника" трансформувався в стратегію "залучення іноземних інвестицій" , що становила важливий елемент економічних реформ. Китайська політика щодо іноземних інвестицій базувалася на стратегічному розумінні можливості використання ресурсів потенційних конкурентів для власного розвитку.

ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ

Здійснений аналіз застосування ідей Сунь Цзи в китайських війнах, дипломатії, державному управлінні та сучасній стратегії КНР дозволяє зробити такі важливі висновки:

По-перше, стратегічні принципи, викладені в трактаті "Мистецтво війни", демонструють виняткову адаптивність до різних історичних умов, залишаючись актуальними для формування військової доктрини та політичного курсу Китаю протягом століть до сьогодення.

По-друге, класичні китайські військові кампанії від періоду Трицарства до сучасності відображають творче застосування таких принципів Сунь Цзи, як "використання нестандартних сил", "психологічний вплив на супротивника", "маневрування противником" та "контроль ключових точок", що особливо помітно у стратегії "перемоги без бою" та непрямих дій у сучасній військовій доктрині КНР.

По-третє, традиційна та сучасна китайська дипломатія послідовно реалізує принципи "підкорення без бою", "створення розколу серед ворогів" та "стратегічного терпіння", що еволюціонували від системи даннических відносин до сучасної практики "використання шляхів непрямого впливу" та "створення коаліцій" в умовах глобалізованого світу.

По-четверте, система державного управління Китаю історично інкорпорує концепції "централізованого командування", "ретельного планування", "всебічної

оцінки ситуації" та "управління за допомогою ритуалу", забезпечуючи єдність стратегічного керівництва державою від імператорських часів до сучасної КНР.

По-п'яте, взаємозв'язок економічної та військової стратегій сучасного Китаю відображає класичне розуміння необхідності створення міцного економічного фундаменту для забезпечення національної безпеки, що проявляється у принципах "адаптивності", "випробування стратегії на обмеженій території" та "залучення ресурсів супротивника".

По-шосте, період революційної боротьби та становлення КНР характеризувався творчою адаптацією принципів Сунь Цзи до умов партизанської війни та протистояння з технологічно розвиненими противниками, що заклало основу для сучасної військової стратегії Китаю.

Таким чином, стратегічна спадщина Сунь Цзи становить не лише теоретичну і культурну цінність, але й демонструє практичну ефективність у різноманітних сферах державної діяльності протягом усієї китайської історії до сьогодення, підтверджуючи універсальність та позачасову актуальність класичних принципів стратегічного мислення в умовах ХХІ століття.

Висновки

Проведене дослідження трактату "Мистецтво війни" Сунь Цзи та його впливу на китайську й світову стратегічну думку дозволяє зробити такі комплексні висновки:

Трактат "Мистецтво війни" Сунь Цзи являє собою унікальний культурний феномен, що подолав часові та культурні кордони, став невід'ємною частиною світової культурної спадщини та продовжує активно впливати на стратегічне мислення в різноманітних сферах людської діяльності протягом тисячоліть. Його універсальне значення обумовлене кількома ключовими факторами:

1. **Універсальність та адаптивність принципів** – стратегічні концепції Сунь Цзи, незважаючи на їхнє походження з конкретного історичного та культурного контексту, виявилися настільки універсальними, що знайшли

застосування в різних культурних традиціях, епохах і сферах – від військової справи до бізнесу, дипломатії, спорту та особистісного розвитку. Ця універсальність пояснюється тим, що вони відображають фундаментальні аспекти людської психології, соціальної взаємодії та динаміки конфліктів, а їхня гнучкість дозволяє зберігати актуальність в умовах, що кардинально відрізняються від контексту їх створення.

2. **Практичне застосування у китайській історії** – принципи трактату демонструють виняткову історичну стійкість, залишаючись актуальними для формування військової доктрини та політичного курсу Китаю протягом століть до сьогодні. Класичні китайські військові кампанії від періоду Троєцарства до сучасності відображають творче застосування таких принципів Сунь Цзи, як "використання нестандартних сил", "психологічний вплив на супротивника", "маневрування противником" та "контроль ключових точок", що особливо помітно у стратегії "перемоги без бою" та непрямих дій у сучасній військовій доктрині КНР.

3. **Вплив на дипломатію та міжнародні відносини** – традиційна та сучасна китайська дипломатія послідовно реалізує принципи "підкорення без бою", "створення розколу серед ворогів" та "стратегічного терпіння", що еволюціонували від системи данницьких відносин до сучасної практики "використання шляхів непрямого впливу" та "створення коаліцій" в умовах глобалізованого світу. "Мистецтво війни" стало одним із ключових текстів, що сприяв діалогу між східною та західною інтелектуальними традиціями.

4. **Інтеграція у державне управління** – система державного управління Китаю історично інкорпорує концепції "централізованого командування", "ретельного планування", "всебічної оцінки ситуації" та "управління за допомогою ритуалу", забезпечуючи єдність стратегічного керівництва державою від імператорських часів до сучасної КНР. Взаємозв'язок економічної та військової стратегій сучасного Китаю відображає класичне розуміння необхідності створення міцного економічного фундаменту для забезпечення національної безпеки.

5. **Еволюційна адаптація в революційні періоди** – під час революційної боротьби та становлення КНР відбувалась творча адаптація принципів Сунь Цзи до умов партизанської війни та протистояння з технологічно розвиненими противниками, що заклало основу для сучасної військової стратегії Китаю, підтверджуючи здатність цих принципів зберігати актуальність у різних історичних контекстах.

6. **Освітня та інтелектуальна цінність** – трактат став важливим навчальним текстом, що використовується для розвитку стратегічного мислення, лідерських якостей та здатності приймати ефективні рішення в складних ситуаціях. Принципи Сунь Цзи щодо непрямого підходу, психологічного впливу та стратегічної адаптивності стали невід'ємною частиною глобальної традиції стратегічного мислення.

Таким чином, стратегічна спадщина Сунь Цзи становить не лише теоретичну і культурну цінність, але й демонструє практичну ефективність у різноманітних сферах державної діяльності протягом усієї китайської історії до сьогодення, підтверджуючи універсальність та позачасову актуальність класичних принципів стратегічного мислення в умовах XXI століття. Трактат "Мистецтво війни" продовжує зберігати своє значення як культурний міст між цивілізаціями та епохами, збагачуючи світову стратегічну думку та сприяючи глибшому розумінню як китайської інтелектуальної традиції, так і універсальних принципів стратегії, що залишаються дієвими незалежно від культурного та історичного контексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ван Чжен. "Розвиток військової думки в епоху Чуньцю-Чжаньго". Вісник історії військового мистецтва Китаю, 2018, с. 45-67.
2. Чень Пейхуа. "Історична достовірність Сунь-цзи: археологічні докази та текстуальний аналіз". Пекінський університет, журнал історичних студій, 2015,, с. 112-134.
3. Yates, Robin D.S. "The Yin-ch'üeh-shan Discovery and Its Significance for the History of Chinese Military Thought". Harvard Journal of Asiatic Studies, 2017, Vol. 46, No. 1, pp. 5-43.
4. Sawyer, Ralph D. "Sun-tzu's Art of War and the Classical Chinese Philosophical Tradition". Journal of Military History, 2014, Vol. 75, No. 3, pp. 653-673.
5. Лі Цзяньхун. "Стратегічна концепція перемоги без бою в сучасній інтерпретації". Академія військових наук НВАК, науковий вісник, 2019, с. 23-41.
6. Лі Сяодун. "Система військових іспитів у династіях Тан і Сун: роль класичних текстів". Історія китайської освіти, 2018,, с. 156-178.
7. Юй Тянь. "Коментар Цао Цао до 'Мистецтва війни': теорія і практика". Журнал досліджень раннього середньовіччя Китаю, 2017, с. 78-95.
8. Gradd, David. "Tang Dynasty Commentaries on the Art of War: Military Thought and Confucian Politics". Journal of Chinese Military History, 2016, Vol. 5, Issue 2, pp. 145-167.
9. Чен Луї. "Стратегічне мислення в китайській політичній культурі: від Сунь-цзи до сучасності". Журнал стратегічних досліджень Східної Азії, 2020, с. 234-256.
10. Лі Ваньфан. "Військова стратегія на сцені: образи полководців у традиційному китайському театрі". Пекінська академія драматичного мистецтва, науковий вісник, 2017, с. 112-129.

11. Лінь Юетань. "Реінтерпретація класичних текстів у сучасному китайському культурному дискурсі". Пекінський педагогічний університет, гуманітарний вісник, 2019, с. 201-218.
12. Петреус, Девід. "Стратегічні уроки сучасних конфліктів: від класики до контрінсургентних операцій". Журнал військової стратегії, 2017, вип. 3, с. 45-62.
13. Malana, Judy and McNeilly, Mark R. (2012) "Sun Tzu and the Art of Business: Six Strategic Principles for Managers," Naval War College Review: Vol. 65 : No. 4 , Article 16
14. Кард, Орсон Скотт. "Стратегія і наративи у науковій фантастиці". Інтерв'ю для журналу "Літературні стратегії", 2018, с. 78-85.
15. Меттіс, Джеймс. "Стратегічна спадщина Сунь Цзи в контексті асиметричних конфліктів XXI століття". Виступ на конференції "Військова думка та сучасні конфлікти", Військовий інститут стратегічних досліджень, Вашингтон, 2022.
16. Ставрідіс, Джеймс. "Мережецентрична війна та стратегічна спадщина". Вісник НАТО з питань військової справи, 2019, с. 115-132.
17. Валзер, Майкл. "Етичні аспекти 'Мистецтва війни' Сунь Цзи та сучасна теорія справедливої війни". Журнал етики та міжнародних відносин, 2020, с. 233-251.
18. Нордстрем, Кьєлл. "Стратегічні парадигми Сходу і Заходу: порівняльний аналіз". Журнал стратегічного менеджменту, 2020, с. 213-234.
19. Най, Джозеф. "Стратегічна спадщина в освіті дипломатів". Гарвардський журнал дипломатичних студій, 2022, с. 55-74.
20. Уелч, Джек. "Стратегічне лідерство: від бойового поля до ради директорів". Memoirs and Business Insights, New York: McGraw Hill, 2017, с. 178-195.
21. Бжезінський З. Велика шахівниця: американська першість та її геостратегічні імперативи / пер. з англ. О. Фешовець. — Х. Львів: Вид-во "Ранок" : "Фабула", 2022. 288 с.
22. Sun Tzu in Contemporary Chinese Strategy, Fumio Ota, Joint Force Quarterly 73
23. <https://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/2025%20Annual%20Threat%20Assessment%20of%20the%20U.S.%20Intelligence%20Community.pdf>
24. Sun Tzu On The Art Of War, THE OLDEST MILITARY TREATISE IN THE WORLD Translated from the Chinese By LIONEL GILES, M.A. (1910), Published by Allandale Online Publishing 2 Park House, 21 St Leonards Rd, Leicester LE2 1WS, England, 2000. 62 с.

